

TIDSSKRIFT OM UTDANNING

SCHOLA

KIRKE-, UTDANNINGS- OG FORSKNINGSDEPARTEMENTET Nr 5 - 1995 ÅRGANG 3

INNHold

STATISTIKK/SMÅSTOFF	8	Kunst og kultur	
LEDER	9	• Hvordan utvikle evnen til perspektivforskyvning og toleranse?	47
TRINN		<i>Førsteamanuensis Tove Ilsaas</i>	
Grunnskole		Kropp og helse	
• Elevdemokrati ved Tårnåsen skole	10	• Fargeblindhet før og nå	52
<i>Lærer Anne Nicolaysen og inspektør Anne Thingelstad</i>		<i>Rådgiver Arve Kjelberg</i>	
• Besteforeldrefest	13	Yrkesfag	
<i>Tidl. rektor Gunnar Volden</i>		• Gullsmed eller skomaker?	53
Videregående		<i>Rektor Erling Christoffersen</i>	
• Vellykket prosjektarbeid – men ikke bare enkelt ..	15	LÆRING OG UNDERVISNING	
<i>Inspektør Solveig Lund</i>		• Hvorfor skal vi lære dette?	57
Høyskoler og Universitet		<i>Lærer Truls Kjellesvik</i>	
• Lese- og skrivevansker på universitetsnivå	18	LÆREMIDLER OG UTSTYR	
<i>Førstekonsulent Helge Strømsø</i>		• EDB og dysleksi	59
Voksenopplæring		<i>Adjunkt Elisabeth Bjerknes</i>	
• Hva er ICDE?	23	EKSAMEN OG EVALUERING	
<i>Generalsekretær Reidar Roll</i>		• Nya behørighets- og urvalstregler för högskolestudier i Sverige	63
FAG		<i>Dosent og tidl. universitetsdir. Dan Brändström</i>	
Humaniora		BOKSKAPET	68
• Latinerkvarteret	26	INTERNASJONAL RAPPORT	
<i>Cand. philol. Vibeke Roggen</i>		• Fra Regjeringskvartalet til Yale University	69
• Tre generasjoners barndomsminner	28	<i>Siviløkonom Steinar Ryen</i>	
<i>Dr. phil. Kristine Eike</i>		• Rissværing med kultursjekk	72
• Søsken	34	<i>Fullbright-stipendiat Mona Engvik</i>	
<i>Ungdomsskoleelev Åsne Godbolt Lund</i>		FOLK I FOKUS	74
• Men hva har nøkler med blomster å gjøre?	36		
<i>Ingeniør Tor Sørnes</i>			
Samfunnsfag			
• Krigens hverdagsliv og holdninger kartlagt	41		
<i>Spesialrådgiver Jan Eidi</i>			
Realfag			
• Kvinner i naturvitenskap	45		
<i>Rådgiver Arve Kjelberg</i>			

NB

Krigens hverdagsliv og holdninger kartlagt

Jan Eidi

En av de største spørreundersøkelser i Norge har skoleungdom utført høsten 1994. Temaet var: «Hva hendte i vår kommune under okkupasjonen?»

I alt 12.221 elever fra 522 ungdomsskoler, videregående skoler og folkehøgskoler intervjuet personer over 65 år i 228 av landets 435 kommuner med 90 spørsmål om hverdagslivet og holdninger i årene 1940-1945. Undersøkelsen omfattet alt fra levekår og hendelser i lokalmiljøene til synet på tyskere, NS-medlemmer, hjemmefronten, frontkjempere, jenter som gikk med tyskere, de som arbeidet på tyske anlegg, personer de beundret til synet på rettsoppgjøret m.m.

Prosjektstøtte fra KUF

Ekspedisjonssjef Hanna Marit Jahr, KUF (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet), medlem av Frigjøringskomiteen, sørget for at det ble bevilget kr. 113.000 til prosjektet, og Norsk Hydro A/S gav kr. 25.000. Tidligere direktør Bjørn Balstad, nestor i opinionsundersøkelser, var ansvarlig for spørsmålsformuleringene.

Prosjektrådet for «Norge under

okkupasjonen» kartlegger for tiden bl.a. tyskernes fysiske og sosiale aktiviteter i alle kommuner, Nasjonal Samling på lokalplanet og hvem som ble hjemmefrontfolk og frontkjempere. Rådet består av forfatteren Randi Bratteli, forsker Guri Hjeltnes, professor Tore Pryser, fylkesmann Håkon Randal og prosjektleder Jan Eidi fra Folkeuniversitetet, som tok initiativet.

Tidligere departementsråd Dag Berggrav ved statsministerens kontor ble begeistret for ideen om å aktivisere de unge foran frigjøringsjubileet. Han uttalte at skoleelevene kunne lære ved å gå til de levende kilder og lære mye om dagliglivet i Norge under de fem nødsårene. For det andre vil svarene være et enestående historisk dokument for ettertiden.

Tilsammen 12.221 ungdommer intervjuet besteforeldre om deres opplevelser under den 2. verdenskrig. Her orienterer Bjørn Balstad, som utarbeidet spørsmålene, ungdomsskoleelever om hvordan de skal intervju de eldre (f.v. Fredrik Balstad, Helen Setsaas, Bjørn Balstad, Jakob Schultz og Anne-Mari Rosenlund). (Foto: Bente Frøytl og/Norpress)

Lærerne instruerte

Rektorene samordnet bestillingene av spørreskjemaene. Lærerne instruerte elevene i profesjonell intervjueteknikk etter råd fra spesialisten Bjørn Balstad. (Se egne rammer.) Vanskelige og ukjente ord ble gjen-

“

Materialet danner grunnlag for timer i samfunnsfag.

”

omgått på forhånd som f.eks. jøsing, stripet, frontkjemper, matauk, evakuere, svartebørs, blendingsgardiner m.fl. Dessuten gjennomgikk lærerne «krigens kalender» fra januar 1940 til mai 1945.

Det store flertallet intervjuet beste-foreldre, tanter, onkler og naboer. Men det tok lang tid å komme gjennom de 90 spørsmålene, fikk vi rapporter om.

Hvert spørsmål ble ofte starten på en lang samtale, mange hadde spennende historier å fortelle. De fikk høre om rasjonering, fiskeskinnsko, svenskesuppe, redsel, «gutta på skauen» og englandsfarere. Et titall av over 2000 skoler som fikk tilbudet, gav tilbakemelding om at spørsmålene var for følsomme overfor familier som var berørt av Nasjonal Samling, tyskerjenter med krigsbarn, synet på tyskerarbeidere og angivere.

P dagogisk synspunkt

Mange skolefolk fra 522 skoler berømmet prosjektets pedagogiske opplegg som klokt og fornuftig for å gi lærdom til etterkommerne av krigsgenerasjonen. Spørreskjemaet ble på forhånd testet i åtte prøvekom-muner fra Lavangen til Lier. Vi fikk fra alle skoler usedvanlig mange positive tilbakemeldinger fra lærere og elever på samtlige steder i byer og på landet.

De typiske elevsvarene var: «Veldig interessant», «Lærte mye om krig-gen», «Fikk høre mange historier om dagliglivet i vår kommune i krigsårene», «Lærte om rasjonering, blen-

SPØRSMÅL	Svaralternativer			
	Ja	Nei	Ja og nei	Vet ikke - vil ikke svare
9. Fikk du nok mat under okkupasjonen?	1	2	3	4
10. Syntes du det var galt å kjøpe noe på svartebørs?	1	2		4
11. Man fikk nesten ikke kaffe. Var det et savn for deg?	1	2		4

ding, gleden over småting, grensesonebevis og tillatelse for å kjøre med tog, samhold, angivere og jødeforfølgelser», «Det var gøy å intervju og nå forstår vi bedre hvordan meningsmålinger lages».

Alle likte å være intervjuere

Lærerne opplyste til oss at også de svake elevene likte å intervju ved å krysse av for Ja, Nei og Vet ikke-svar.

“

Den mest avgjørende hendelse i Norges historie.

”

Krigsgenerasjonen og de unge var overalt samspilte for å kartlegge krigens hverdagsliv og holdninger. De over 12.000 unge og nærmere tusen lærere spilte på samme lag foran Frigjøringsjubileet. De unge ble tatt på alvor som profesjonelle intervjuere i sine nærmiljøer hvor de følte seg trygge. De lærte Norgeshistorie ved selv å være aktive etter skoletid.

Okkupasjonshistorikeren Guri Hjeltnes uttaler til NTB at skoleungdommenes undersøkelse er unik. Også fra KUF høstet prosjektet ros

for den gode idé og gjennomføringen. Bjørn Balstads spørreskjema høstet mange lovord. Over 40.000 skjemaer på bokmål og nynorsk ble sendt ut. Skolene rekvirerte fra fem til 1000 skjemaer. Nedre Eiker kommune bar byrdene og registrerte svarene. 2-0 til kvinnene i Mjøndalen!

Ungdommene berømmes

Det som imponerte oss var at elevene fra 13-18 år på 10 såkalte åpne spørsmål klarte å skrive ned gode stikkord om: Hva synes du var urettferdig ved rettsoppgjøret etter okkupasjonen? Hva gjorde størst inntrykk på deg av det som skjedde i din kommune under okkupasjonen? Hvorfor tror du så vidt mange ble medlemmer av, eller sympatiserte med NS? Hvilke tre norske personer beundret du mest under krigen? En av de eldre svarte feilaktig den engelske statsminister, og eleven skrev «Sjursild». Våre registrerere ble vant til store og små rebuser etter hvert. Det var krydder ved databehandlingen.

Nedre Eiker kommune engasjerte tre arbeidssøkende som i løpet av 4

“

Det enorme tallmaterialet er nå tilgjengelig på Riksarkivet.

”

Spørsmål 50: Hørte du på nyhetene fra London i den perioden da det var straffbart for andre enn NS-medlemmer å høre på radio?

	Alle %	Kjønn		Bosted				Øf	Ak	Os	Hm	Op	Bu	Vf	Te	AA	VA	Ro	Ho	Sf	Mø	ST	NT	No	Tr	Fi
		M	K	OBT	AB	Tett	Land	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ja	53	65	42	60	52	51	52	54	54	60	50	48	53	58	59	47	49	42	52	49	52	58	64	54	61	46
Nei	45	33	56	38	45	46	46	44	45	36	48	50	46	39	38	52	48	55	45	50	45	39	33	44	37	51
Vet ikke, ubesvart	3	2	3	3	3	3	2	3	1	4	3	2	2	3	3	1	2	2	3	2	3	3	3	2	3	3
Sum %	101	100	101	101	100	100	100	101	100	100	101	100	101	100	100	100	99	99	100	101	100	100	100	100	101	100
Antall	12221	5592	6435	1367	1655	1542	7416	659	372	599	706	666	490	432	438	193	399	948	1261	764	1693	657	389	973	271	192

Oversikt over hvor mange som hørte på nyhetene fra London under krigen, fordelt på fylkene, og kvinner og menn.

måneder registrerte over 1,1 mill. svar som kom fra Finnmark til Østfold. Det var en bragd at de ble ferdig til frigjøringsjubileet 8. mai. Etter opplæringsperioden klarte de dyktige kvinnene i Mjøndalen å registrere 90 svar på 2 min.

Enormt tallmateriale

Det omfattende materialet med amtlige skjemaer fordelt på skoler og kommuner er nå oversendt Riksarkivet. Der er det tilgjengelig for historikere og andre interesserte.

Rapporten forteller at mer enn halvparten av krigstidens nordmenn én eller flere ganger lyttet til de illegale radiosendingene fra London til tross for at 550.000 radioer ble beslaglagt. Det var straffbart for andre enn NS-medlemmer å høre på radio.

Et overveldende flertall verken savnet kaffe eller syntes det var ille at tobakk var rasjonert. Åtte av ti syntes at samholdet mellom kommunens innbyggere ble bedre. Krigen utryddet massearbeidsløsheten fra mellomkrigsårene i Norge. Nesten 200.000 arbeidere og entrepenører jobbet for tyskerne. Mange hadde ikke noe valg og ble tvangsutskrevet. Folk flest (65%) så motvillig på tyskerarbeidet, mildest var reaksjonen i de tre nordligste fylker.

Geografiske variasjoner

I våre større byer og Finnmark var regelmessig skolegang ofte et problem. Tyskerne beslagla som kjent mange skoler. De 360.000 tyskerne var stasjonert i nærmere 90% av krigsårenes 765 kommuner – de fleste i Nord-Norge.

“

Vi fikk vite mye, det var lærerikt og interessant.

”

Sabotasjehandlinger toppes i våre tre storbyer, mens aktiviteten var mindre fra Møre og Romsdal og nordover. Overraskende mange (54%) syntes at kommunene ble godt styrt under årene 1940-45. Ytterpunktene er Rogaland med 63% og Finnmark med 42%.

På spørsmål om det var NS-medlemmer blant lærerne i din kommune, var det få i Troms og Sogn og Fjordane (11%), mens opp mot halvparten av kommunene på Østlandet og Trøndelag hadde én eller flere NS-lærere.

Tre fjerdedeler av de over 12.000 spurte svarte at tyske soldater vanligvis var høflige, det var jevn score over hele landet. Halvparten av Oslofolk og 72% i Finnmark sier at de noen ganger snakket med tyske soldater.

Aktivt illegalt arbeid

16% av alle svarer at de arbeidet illegalt mot okkupasjonsmakten. Tre ganger så mange i Oslo/Akershus som i Rogaland og Nordland. Hele 68% svarer at noen av kommunens beboere deltok i Hjemmefronten, blant «Gutta på skauen», som englandsfarere eller som partisaner sammen med russerne, – det var færrest i Troms og Nordland. 41% svarte ja på at noen av kommunens innbyggere deltok som frontkjempere på Østfronten mot russerne, betydelig flere fra Østlandsfylkene enn fra Sogn og Fjordane, Troms og Rogaland.

Over tre fjerdedeler svarer at de ikke arbeidet illegalt. 3% oppgir at de flyktet til utlandet (6% fra Østfold, Finnmark og Oslo). 7% gikk i dekning, flest fra Finnmark, Oslo og Telemark. Like mange deltok i Hjemmefronten, men hele 16% i Vestfold, Buskerud og Telemark. 6% distribuerte illegale aviser, 24% i Oslo, færre i Vestlandsfylkene og Nord-Norge.

Motvillig innstilt?

Dagens personer over 65 år fikk fem svaralternativer gradert fra meget motvillig innstilt til meget velvillig

“

63% mente det var helt i orden å kjøpe på svartebørs.

”

Hvilken norsk person beundret du mest under okkupasjonen?

	Prosent
Haakon 7. m/familie	51
Statsmin./Nygaardsvold	11
Shetlands-Larsen	8
Motstandsbevegelsen	7
M. A. Manus	6
Martin Linge	5
Min egen familie	5
Regjeringen	4
C. J. Hambro	3
Otto Ruge	3
Toralv Øksnevad	3
Deretter følger:	
Eivind Berggrav, Nordahl Grieg,	
Gunnar Sønsteby, Tungtvannssabotørene, Einar Gerhardsen, sjøfolkene.	

lemmer 84%, London-regjeringen 2%, frontkjempere 52%, hjemme-fronten 3%, tyskerarbeidere 42%, angivere 86%, jenter som gikk med tyskere 72%, folk som tjente på svartebørsen 56% og de såkalte stripete 64%.

Det er grunn til å merke seg at over 20% var velvillig innstilt overfor frontkjemperne som sloss sammen med tyskerne på Østfronten, velviljen var størst i Sogn og Fjordane.

Spor etter krigen

Dette utdrag av noen av de 90 spørsmålene var på forhånd drøftet i separatmøter med Norsk Hjemmefrontmuseum og Institutt for norsk okkupasjonshistorie (INO), som hovedsakelig består av tidligere NS-medlemmer. Vi kan etter disse sammenkomster konstatere at sårene ennå ikke er grodd etter de fem krigsårene.

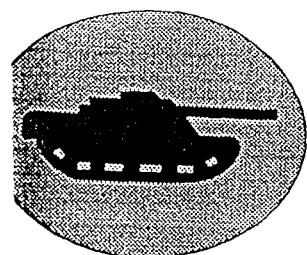
Frontene fra okkupasjonshistorien synes fremdeles å være fastfrosne mellom hjemmefront og NS-siden. Det er tydelig at årene 1940–45 enga-

sjerte den yngre generasjon sterkt når de satt foran sine intervjuobjekter. De lærte Norgeshistorie på en ny måte som tydeligvis opptok dem sterkt.

Om de over 12.000 unge som skoleverket engasjerte, ser mer forsonlig på de som sto mot hverandre under krigen, og om de ønsker brobygging mellom partene, har vi ingen svar på.

Krigens opplevelser – og dens kjølvann – etter de ca. 40.000 hjemmefrontfolk, 55.000 NS-medlemmer og deres ca. 100.000 barn, 7.000 frontkjempere, 70.000 kvinner som gikk med tyskere og fikk 8.500 krigsbarn, 190.000 tyskerarbeidere, 45.000 norske krigsfanger, 9.500 falne på sjø og land, setter fremdeles sine spor i den norske hverdagen. Må alle disse bli borte før sårene gror? ■

Artikkelen er skrevet av spesialrådgiver Jan Eidi, prosjektleder for «Norge under okkupasjonen».

NORGE UNDER OKKUPASJONEN

Prosjektråd: Forfatteren Randi Bratteli, forsker Guri Hjeltne, professor Tore Pryser, fylkesmann Håkon Randal.

Adresse: Prosjektleder Jan Eidi, Myggveien 26, 3218 Sandefjord, Tlf: 33 45 07 58
Bankgiro: 2490.45.50309 Postgiro: 0826 0916271